

Är vältaligheten
en konst att blott
pryda, eller att
bättre upplysa ett
ämnen...

Schantz, Gustaf von,

1700-1829 14 A Br.

National Library
of Sweden

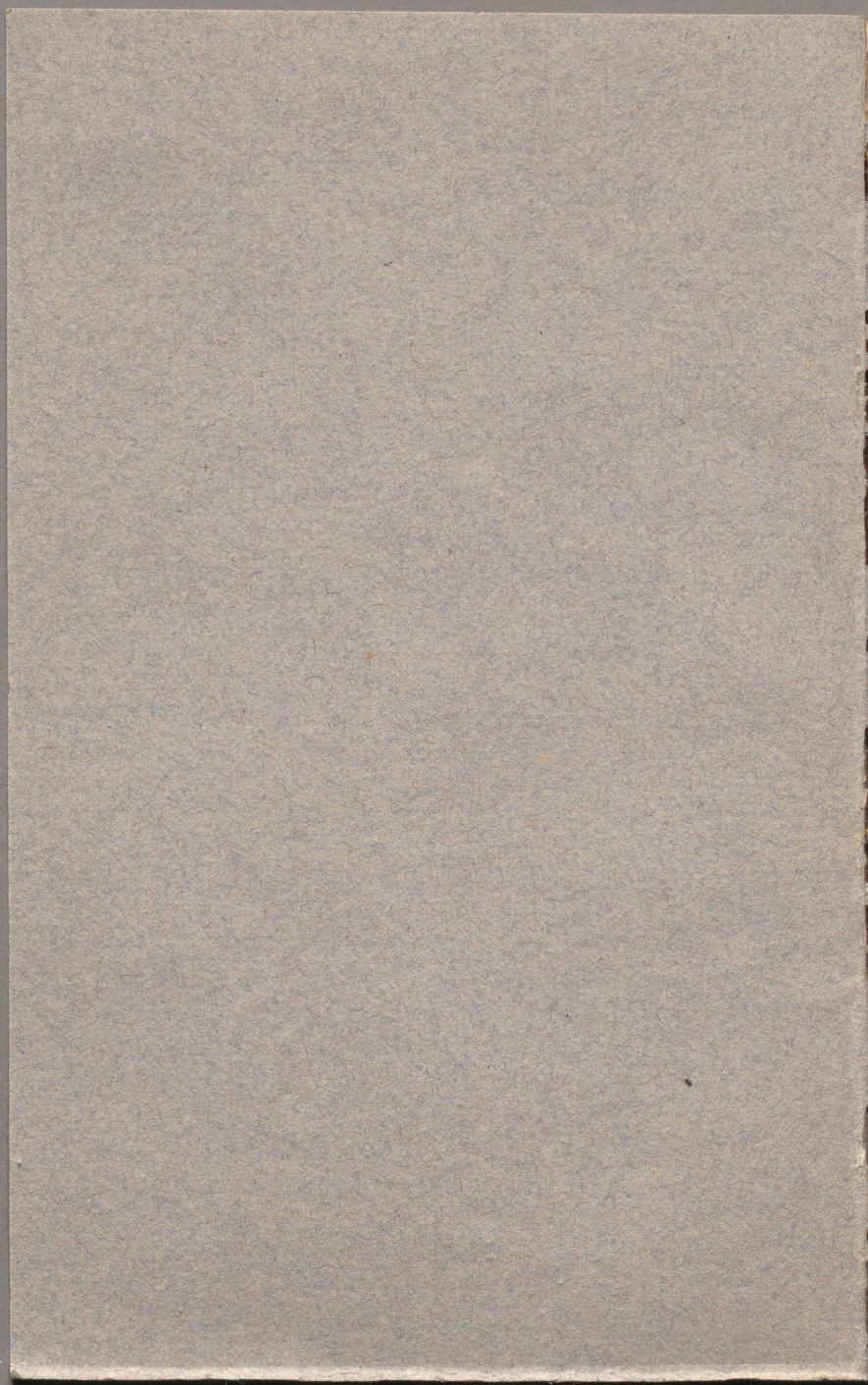
SCHANTZ

Hotel

(Jan)

1700-1829

Är Vältaligheten en konst ^{Estet (Pn) 1700-1829}

att blott pryda,

eller

att bättre upplysa ett ämne?

Skrift, som vunnit Andra Priset i Svenska
Academien den 20 Dec. 1800.

F ö r f a t t a d

af

GUST. VON SCHANTZ,
Expeditions Secreterare.

STOCKHOLM,
Tryckt hos HENRIK AND. NORDSTRÖM,

1810.

1.

Med snille har man nog för att beryktad bli,
Men det är snillets bruk som afgör ryktets värde,
Och hvarje vitter konst ett flygtigt lof begärde
Om den ej nyttan böd att stå det sköna bi.

SILVERSTOLPE.

Skaldebref till dem som söka
ett odödligt namn.

Den fråga, som utgör ämnet för närvarande Afhandling, framställdes första gången af Svenska Academien för Täfingen i Vältaligheten år 1800. Ibland Fem inkomne Skrifter ansågs denna af Academien för den bästa, och belöntes med Andra Guldpenningen. Den öfverlämnas nu till Allmänheten, utom några få mindre betydliga ändringar, sådan som den till Academien ingafs.

Ibland de flera sätt, hvaruppå Afhandlingar i Æsthetiska, liksom i Philosophiska, ämnen kunna skrivas, utmärka sig isynnerhet tyenne. Det ena, snörrätt, om det får sägas, fästadt vid ämnet, genomgår det ordningsrakt i des förfäskilta delar, med en oafbruten tankeföljd, och undviker noggrannt alla digressioner som kunna dela uppmärksamheten, eller leda den på några för utredandet af hufvudsaken icke alldeles oombärliga underfökningar. Det andra, mindre fjättradt vid den förekrisna formen af ämnet, med mera frihet i valet af synpunkter

och

och underfökningar, lånar stundom till des
upplysande biträdet af vid första påseendet,
kanhända, främmande föremål och betraktel-
ser, som likväl närmare öfvervägade skola
finnas dermed äga ett naturligt sammanhang,
och ger derigenom mera fullständighet, ofta
mera öfvertyglighet, säkert mera interesse
åt framställningen. Det är denna senare
metod Författaren af närvarande Skrift anta-
git. Han bestrider derföre ingalunda förtjen-
sten af de Afhandlingar som skrivas på det
förra sättet. Hvad omdöme ock i öfrigt må
fällas öfver detta Arbete, gör likväl För-
fattaren derom sig förvissad, att af de un-
derfökningar det innefattar, ingen lærer fin-
nas hvarken onyttig eller likgiltig för Lit-
terateuren, Philosophen eller Medborgaren.

Ibland alla Vettenskaper, både de som upplysa och de som egentligen förnöja oss, hafva få kunnat undgå det misöde, som vanligen åtföljer förståndets forskningar, att länge hafva varit obestämda till sin beskaffenhet och sina föremål. Än har man inom för trånga gränser inskränkt dem, än för mycket vidgat deras omfattning. Man har skapat Systemer och glömt erfarenheten: man har framställt regler och förfummat tillämpningen. Det är dock nödvändigt, så för Vettenskapernas egen fullkomlighet, som för resultatet därpå, deras inflytande på menliga fällheten, att i hvarje särskilt fall hafva bestämt afgjort, så väl hvori den förra består, som genom hvilka medel den i det sednare skall uppfylla sitt ändamål. Det är äfven genom underlåtandet af denna så viktiga underfökning, man icke fällan både misskänt Vettenskapernas fanna värde, och gjort dem för sammanlefnaden onyttiga. Men af alla de ämnen hvaruppå mennisko-nillet öfvat sin skarpfinnighet, har till äfventyrs af de förra intet mera måst vidkännas dessa brister, än det, hvaruti det sednare visat höjden af sin förmåga; jag menar denna ypper-

perliga konst att gifva styrka och behag åt alla ämnen: *Vältaligheten*. Förde på färkilta afvägar hafva Vältalighetens idkare, än genom det besynnerliga i tankar, det konflade i ordställningar, det utsväfvande i bilder och uttryck, fökt höja sig öfver allmänhetens känslor och begrep; än uppoffrat allt åt det granna och prydliga, utan båtnad för hjertat eller förståndet; än åter, straffbart åsidosättande de högsta fordringarne, sanningen och moraliteten, lånat Snillets mäkt för tjufande drag till skydd för villorne och brotten: någre värdige Snillen i alla tider hafva dock träffat målet och följt det utan afvikelse; förenande med Vältalighetens högsta ära, den icke mindre, att hafva stadgat, bibehållit och utvidgat den goda smaken och upplysningen.

Det är icke här egenteligen mitt ämne att upptaga och granska de inkast, som blifvit gjorda mot Vältaligheten och dess idkare. Jag skall endast vidröra dem så vida de kunna äga sammanhang med närvarande underfökning. Vältaligheten, säger man, är en konst, ej att upplysa, men förvilla; att gifva hvad utseende man vill åt en sak: dess föremål äro ej det rätta och det fanna, utan blott det granna, det lysande: den uppeldar
kän-

känslan och passionen, öfverraskar förnuftet, vänder finnet från det redbara till det ytliga, föder lättfinnigheten, försvagar ett folks karakter, förvekar federna. Desse mäst utropade vältalare, fortfar man, hvad hafva de varit? Lättfinniga menniskor, utan feder och dygd, försvarare af laster och brott, verktyg för tyranner, eller folkens förförare. — Afdragom allt det ofanna och öfverdrifna som finnes i dessa tillmälen, likasom i alla dylika, hvarvid passionen mera talar än det kalla omdömet; blifver ändå någon anledning till klagan öfrig, är det till Vältaligheten den bör ställas? Eller är det till åtskilliga af dem som öfvat denna konst? Är det bruket man bör klandra; eller är det endast missbruket man fördömmar? Det vore icke svårt att på andra sidan framställa en tafla af de viktiga fördelar Vältaligheten medfört, af den fanna ära des idkare förvärfvat: men här behöfves blott att bestämma begreppen. Fattar man om Vältaligheten den mening, som des fiender påyrka, så löper man fara att endast se faken till hälften. Det gifves ingen vetenskap eller konst, intet ämne för förståndet eller känslan, som ej tillåter både ett godt och ett ondt, ett nyttigt och ett skadligt bruk. Men skulle man

man deraf draga den slutfölgd, att denna vetenskap eller konst är antingen utan ändamål, eller skall få ett skadligt? Är det ej lika möjligt att den kan få ett nyttigt? och är icke detta det sanna ändamålet, det förra missbruket? Må hända har, såsom några skarpsinnige författare velat påstå, de fleste Vettenskaper och Konster haft sin upprinnelse från människors sáfänga eller elakhet. Men bevisar det att de ej böra hafva, icke kunna få ett godt ändamål? Missbruken äro alltid gamla; de födas af misstagen. Meniskoförståndet under forskningen af det sanna, som är dess oföränderliga föremål, råkar ofta på afvägar, och måste det; men det är juft genom dessa villfareller, dessa misstag, det sanna sluteligen måste finnas och erkännas, och då först äro vi tillfredsställda: det är målet för vårt bemödande. — Jag behöfver ej af detta göra någon särskilt tillämpning på Vältaligheten.

Det är då ostridigt, att hvar Vettenskap och Konst, hvart ämne för förståndet eller känslan, bör och måste äga en viss grad af fullkomlighet, ett visst högt mål att syfta till. Det lärer äfven utan svårighet medgifvas, att man icke utan orättvisa skulle döma om värdet och nyttan af en Vettenskap eller

eller Konst, utan att vid omdömet derom förutfatta denna grad af fullkomlighet. Bestämmom den för Vältaligheten. — Jag anmärker härvid, i enlighet med hvad jag nyss yttrat, det jag med Vältalighet i allmänt begrep menar, en konst att åt hvar ämne gifva den grad af värde och behag som det bör äga och kan emottaga. Det vill säga, för att nyttja andra ord, att i hvarje sak framställa det sanna *) och det sköna. — Så mångfaldig hon blirver efter ämnenas och fättens olikhet, så är dock, i alla särskildta fall, denna fordrans uppfyllande en säker måttstreck för hennes fullkomlighet. Hon uppnår den i den mån hon lyckligast uttrycker hvad hon bör i hvar ämne, och därigenom verkar på oss det lifligaste intryck. Genom detta intryck skall hon röra och övertyga: hon talar både till känslan och förståndet. Se der Vältalighetens högsta ända.

*) Då jag här nämner det sanna, såsom en hufvud-egenskap af Vältaligheten, förmodar jag att det icke tages i sträng Metaphysisk mening, utan i en Æstetik, då med det sanna förstås, det som närmast instämmer med naturen af saken, och som därigenom bäst tjänar det ändamål man förefatt sig. I detta afseende säger man lika rätt det sanna i ett vältalighets-stycke, som man säger det om ett poem eller en målning.

damål: där yttersta målet för Talarens bemödande och ära. — Men hvarigenom skall detta bemödande säkra lyckas? Hvarigenom dessa ändamål uppnås? Tvifvelsutän genom ett förenadt stils och sakens värde; genom skönhet, ordning, behag, styrka och fanning i tankar, sammanfattning och uttryck. Fästom vid dessa föremål en nogare uppmärksamhet.

Med stil, i allmän bemärkelse, menar man det egentliga sätt en författare nyttjar att framställa sitt ämne, den deruti rådande ton, det valda i uttryck, färger och bilder. Detta sätt måste blifva olika, så i anseende till ämnenas olikhet i allmänhet, som till de särskildta ändamål man vid deras framställande åsyftar. Deras kommer att hvarje Vetenskap, hvart tanke-ämne kan sägas hafva, och naturligen fordrar sin särskildta och egentliga stil. Man må ej kalla detta ett band på snillet. Det är en ordentlighet som snillet, följande naturen sin högsta efterfyn, ålägger sig sjelf. Men om i detta anseende det gifves lika många skrifsätt, som det gifves ämnen att tänka öfver, och tankar att uttrycka, så är det likväl på andra sidan en ovederläglig fanning, att vissa gemensamma egenskaper finnas, nödvändiga för
all

all fil. I hvad ämne vi ock må skrifva blifver det en ovilkorlig fordran, att tankarna skola redigt framställas, gifvas med tydeliga och egentliga uttryck, följa i en otvungen ordning efter hvarandra; att bilderna skola vara fanna, färgorna naturliga, tonen värdig — man kunde tillägga, skrifättet äga den grad af lätthet och behag, att åtminstone läsningen ej tröttar. Dessa allmänna fordringar tillhöra lika den enkla berättelsen, som den målande och upphöjda stilen, lika Fabeln och Historien som Skaldekonsten och Vältaligheten. Men då vi förtfatta dessa egenskaper, gemenfamma för Talaren med hvarje annan författare, finnes likväl med det samma, att vi ännu icke utmärkt det som utgör egentliga karakteren af den oratoriska stilen. Den fordrar efter sin natur en starkare tanke, ett lifligare uttryck; den åtnöjes ej att enkelt framställa en fanning; den äskar att starkt bevisa eller djupt röra. Härutaf uppkomma egenskaper mera serkildt tillhöriga Talaren, och hvarigenom han hufvudsakligt skiljer sig ifrån den vanliga författaren. Det tillhör icke egentligen mitt ämne, och jag skulle i alla fall blott förbigående vidröra de skillnader, som de, hvilka skrifvit vitterhetens Teori, uppkästat mellan den så kallade Enkla, den Me-

del.

delmåttiga, och den Höga stilen; lika som emellan den Periodiska och den Korta. I vårt språk, hvaruppå så litet är skrifvit i denna väg, skulle jag äfven frukta att hvarken finna nog lämpeliga termer för dessa skillnader, eller nog passande uttryck att förklara dem. Jag skall här endast fästa mig vid de egenskaper som mera synbart äro den oratoriska stilens tillhörigheter. De äro, i min öfvertygelse, tvenne: det *prydliga* och det *upphöjda*. Jag anför denna skillnad (att jag med möjligaste tydlighet må förklara mig) icke derföre, att dessa sistnämnda egenskaper ej kunna tålas i annan stil, utan för det de utgöra hufvud-karakteren af den oratoriska. Jag anför den icke heller i den mening, som skulle af dessa tvenne slag det prydliga icke kunna finnas förenat med det upphöjda, eller tvärtom (jag ville säga, icke rätteligen vore, eller naturligen måste vara det); utan derföre att dessa stilens tillhörigheter kunna fattas hvar för sig, och ferskildt betraktade, till sin beskaffenhet och sina föremål bestämde, gifva en större redighet åt omdömet af det hela. Jag tror mig för öfrigt icke kunna utvisa en rättare synpunkt hvarutur de böra betraktas, än då jag, sammanfattande Vältalighetens hufvud-

vud-föremål, anser det prydliga ämnadt att gifva behag, det upphöjda styrka, åt tankarne och uttrycken.

Med förutfättande af denna allmänna beskaffenhet af det prydliga, upptäcka vi likväl vid närmare betraktande tvenne slag däraf, hvilka böra skiljas. Det gifves en prydlighet, som, underkastande sig arten af ämnet, omkläder utan att förfälla det, lämnar åt det hela sin rätta form, åt hvarje del sin otvungna ställning, men förskönar utseendet och intrycket af allt. Det gifves en annan, som är endast omklädnad, som under bemödandet att försköna ämnet, belastar det med öfverflödiga prydnader, bortskymmer planen, förvirrar tanken, försvagar intrycket. Jag ville likna, den förra, vid denna enkla inredning af ett hus, där prydnaderna synas uppförda mera för nyttan än för granlåten, och ställda på afsmätta afstånd, med valda proportioner till hvarandra, alla bidra att öka behaget i det hela och i hvarje del: det senare, vid denna orediga blandning af hopade granlåter, som i lämningsarne af medeltidens prålande byggnader tröttrar vårt öga och misshagar vår smak. Jag behöfver ej nämna hvilketdera slaget är tjenligt för Väktaligheten. Den skillnad

jag

jag anført torde dock finnas så mycket angelägnare att iagttaga, som misstagen i detta ämne varit många, och man af dessa misstag velat hämta flöd för de vidriga om dömen som blifvit fälda mot denna konst.

Jag har anmärkt, att det prydliga är en hufvud-egenkap af Vältaligheten. Mitt ämne leder till en ny anmärkning. Gifves det ej en annan lika eller, kanhända, mera väsentelig? Om Vältaligheten är en konst att röra och öfvertyga, fordrar hon antingen mera ämnets *prydande* eller dess *upplysande*? Kunna dessa egenkaper i alla afseenden stå tillhops? Och då, hvilkendera är hufvudfakligare?

Sedan jag anmärkt naturen af det prydliga, lærer det äfven finnas nödigt, innan jag går vidare, att utreda begreppet af det *upplysande*. Det prydliga har jag kallat en egenkap af *Stilen*: det upplysande anser jag mig böra kalla en egenkap af *faken*. Det är ämnet som bör upplysas; det är fättet att det framställa som bör prydas. Jag kunde tillägga, att det upplysande ej blott är en egenkap af faken, utan i korrt begrepp innefattar den: att det utgör både dess grund och dess rätta väfende. Men skall det uppfylla ändamålet, så måste ljuset som meddelas,

las, vara fullkomligt tillfredsställande. Det är icke ovanligt, att man tror sig upplysa ett ämne då man blott betraktar det på en sida, icke infer det hela, icke urskilljer delarna. Detta är dock endast en half upplysning. Det är lika som man ville dömma om en händelse, utan kännedom af dess orsaker, utan erfarenhet af dess följder; eller af en persons blotta utseende afgöra dess karakter. Icke fällan har äfven detta fätt med framgång blifvit öfvat af dem, som velat nyttja Vältalighetens biträde till vinnande af egna affigter. Men upplysningens bemödande måste vara att sprida ljuset öfver allt. Hon skall utvifa både hvad det rätta är, och hvarföre. Hon skall icke åtnöja sig med andra skäl än de som äro grundade i sakens natur, och icke kunna bestridas utan att kullkasta den. I den mån hon icke nyttjar dessa skäl, eller antager andra, afviker hon ifrån sitt ändamål: förvillar och förleder i stället tör att utreda och bestämma begreppen.

Jemte denna rätta mening af det upplysande, får det ej nekas, att man i Æstetiskt affeende, stundom utsträckt begreppet derom vidare. Man har väl fordrat klarhet i tankar, ordning i sammanfättning, bestämhet

het i uttryck, men utan att dervid nödvändigt fästa vilkoret af det sanna och nyttiga i ändamålet. Deraf har händt att fanningen blifvit anfedd för en mindre outhärlig egenkap af det upplysande; att man trodt sig upplysa sitt ämne äfven då man förfäcktade en orättnätig sak. Denna förebräelse kunde med skäl göras flera Talare af en upphöjd rang. På andra sidan lärer dock ej bestridas, att, oagadt den klandervärda affigten, många nyttiga fanningar i sådana arbeten kunna förekomma; att de derigenom också verkeligen tjänat upplysningen. Man kunde i anledning här af åtskilja tvenne slag i det upplysande: det ena, med affigt för fanning i absolut mening; det andra för fanning i villkorligt affeende: det ena tillhörande grunden af faken, det andra mera ytan: båda röjande ett utseende, men skiljande sig efter olika syften, samt fått att bevifa, öfvertyga eller öfvertala *).

Tro-

*) Jag förmodar ej att af det anförda den mening drages, som skulle jag i något affeende gilla i fråga varande slag, hvilket jag alltid anser för ett missbruk. För redighetens skull har jag dock trott mig böra anmärka denna skillnad, i brist hvar af omdömet öfver värtalighets-skrifter slundom ej blifvit nog bestämdt.

Troligen lærer man här göra mig några inkast, hämtade så väl af Vitterhetens allmänna, som Vältalighetens ferskilta beskaffenhet. Om Vitterhetens hufvud-affigt är att behaga, säger man, huru skall den förenas med de djupfinniga underfökningar ämnets upplysande kräfver? Huru skall snillets liflighet, inbillningens eld, känslornas rikedom, nödvändiga vilkor för det förra, paras med detta kalla förnuft, detta granskande omdöme som utgör själen af det andra? Är Vältalighetens hufvud-affigt att röra, hvad biträde kan hon vänta af en kall underfökning, som talar endast till förståndet? Att fullständigt granska och vederlägga dessa inkast, vore ett bemödande som skulle föra mig långt utom gränforna för mitt ämne. Jag skall föka vara kort och tydlig. Med antagande af den mening, att Vitterhetens väsenteliga egenfkap är att behaga, frågar jag: hvaruti består det som behagar ofs? Är det blott Stilens, icke äfven fakens förtjenst, eller båda förenade? Är det ej tankens ljus och styrka, uttryckets tydlighet och värma som allmännaft och fäkraft behagar Läfare af urfkillning och smak? Men i denna anmärkning ligger redan ett medgifvande af nödvändigheten att upplysa ämnet. Ty äro

B icke

icke tankens ljus och uttryckets klarhet
egenskaper, som hufvudsakligen bidraga till
utredande af faken? Således långt ifrån att
förlora, synes behaget vinna genom förening
med det upplysande. Kan icke snillet bibe-
hålla sin liflighet, fastän förståndet går vid
dets fida? Det hindrar ej dets fart, men
det jemnår dets bana, det framställer ett
säkrare mål. Och hvad lider inbillningen
af att rådfråga det mogna omdömet? Blir
hon mindre förtjusande för det hon är min-
dre yr? Stiger hon mindre högt för det
hon ej svindlar i okända rymder? Änteli-
gen, hvad skall känslan i värma förlora,
under det kallare förnuftets styrelse? Är
forgen mindre rörande för det hon ej fal-
ler i förvirring: Är glädjen mindre lifaktig
för det hon mera återhållsamt ytrar sig? —
Jag skulle visa Vältalighetens ändamål att
röra, icke hindradt af bemödandet att upp-
lysa; men jag har kanhända redan gjort det.
Jag tillägger endast, att upplysningens ända-
mål är att öfvertyga; att det äfven är Vält-
talighetens: att denna senare, förenande den
dubbla affigten att röra och öfvertyga, ej
skulle beröfva sig upplysningens biträde utan
att förfela sitt ändamål, utan att äfven i det
rörande blifva onyttig eller skadlig. Ty äf-
ven

ven så svag och otillräcklig förståndets öfvertygelse är utan hjertats rörelse, äfven så vacklande och ovifs är denna rörelse utan styrkan af en grundad öfvertygelse. — Men fullföljom loppet af vår underfökning.

Jag torde under dessa nys framställda anmärkningar hafva lyckats att visa, att Vältaligheten äfven så väl fordrar det upplyfande i faken, som det prydliga i skrifättet, och att dessa egenskaper icke äro stridande mot hvarandra. Jag har icke omnämnt den andra Oratoriska stilens tillhörighet, det *upphöjda*; men det lærer icke undfalla Läsaren, att det jag anfört om förhållandet af det *prydliga* till det upplyfande, äfven kan lämpas till det *upphöjda*. Jag befinner mig då vid min hufvud-fråga: hvilken af dessa egenskaper, det *prydliga* eller det *upplyfande* Vältaligheten mera fordrar, och hvilkendera således är att anse för hufvudsakligare?

Ärindrom oss härvid åter Vältalighetens ändamål att röra och öfvertyga. Hvarigenom vinnas de? Nyttjom ett exempel som klarast skall framställa faken. Jag föreställer mig en Talare, begåfvad med de yppersta egenskaper för sitt yrke: med denna säkra blick, som träffar det fanna och det sköna i hvarje sak; med denna ordning i
be.

begreppet, som ger allt sitt rätta rum; detta ljus i tanken, som öfverallt sprider klarhet öfver ämnet; denna uttryckets liflighet och styrka, som tjuftar och öfvervåldigar oss. Han framträder att tala inför en folksamling: han vill röra och öfvertyga. Förutfattom att han, tvekande i sitt val, förföker tvenne vägar. Han talar först blott till känslan och inbildningen, lånar åt sitt ämne deras mäktigt förtjusande färgor, strör blomster i hvarje af sina spår, och lika harmonisk för örat, som intagande för känslan, fånglar och kvarhåller åhörarnes sinnen i en jemn hänryckning. Har han segrat, eller återstår ännu något att fullkomna segren? Må hända finner han det sednare. Han talar då äfven till förståndet; bibehåller drägten af behagen, men bemödar sig att fullkomligt utreda saken; bestämmer noggrannt begreppen, gifver åt tanken lika fanning som styrka, åt uttrycket samma klarhet som liflighet; han på en gång förtjuftar och öfvertalar, rör och öfvertygar. Segren är ej mera tviflig; framgången är ofelbar; och hvarigenom har han vunnit den? Derigenom att han framställt ämnet i dess fulla ljus. — Så visst är det att vår själ, aldrig så öfverlåten åt den ljuftva känslornas oreda som vi kalla förtjusning, ändå

ändå alltid föker en stadgad form för begreppet, en fäker hvilpunkt för tanken, ett bestämt uttryck af den, och icke finner sig tillfredsstäld förrän hon funnit det. Det är således i verkan af detta senare, Vältalighetens hufvudfakliga förmåga röjes; men då jag nämt det, hvad har jag annat gjort, än uppgifvit föremålen för det upplysande? Ty för att upplysa ämnet är nödvändigt att fästa begreppet, gifva ljus åt tanken, befländhet åt uttrycket. Och om verkan deraf är så stor, så afgörande, så hufvudfaklig i alla affeenden, följer ej deraf att det upplysande i Vältaligheten, liksom öfverallt annars, äger ett afgjort företräde?

Har jag förhaftat mig: har jag dragit flutfattfer medan ännu invändningar kunnat göras emot grunderna? — Är det upplysande, kunde man säga, en så väfentelig egenkap af Vältaligheten, hvaruti skiljer hon sig då ifrån den Philosophiska underföknigen, som framför allt fordrar begreppens redighet och bevisens styrka? Huru lätt skulle de ej förblandas. Kunde icke då Vältaligheten antaga den fläpande tonen af en föreläsning: eller kanske afhandlingen ikläda sig pragten af ett loftal? Hvertill tjena reglor då de ej kunna följas? Eller
 hvar-

hvarföre utmärka med serkildta namn tvenne faker som äro det samma? — På detta ställe gäller mer än mycket hvad en stor författare anmärkt, att det är en ganska beqväm sak att tadla; ty man angriper med några rader, hvilkas vederläggning fordrar flera sidor: förfökom dock att försvara oss utan att trötta Läsaren. — Om jag kallat det upplysande en väsentlig egenkap af Vältaligheten, så har jag derföre icke räknat den mindre vigtig för afhandlingen: och derigenom äro icke dessa slag förblandade. De skiljas ganska betydligt genom stilen: de skiljas äfven uti faken. I Stilen: emedan den Oratoriska, prydlig, upphöjd, stark, målande, är i sin natur ganska åtskild från den Filosofiska, som bör vara alfvarsam, jemn, kall, granskande. I faken: emedan Philofofien tillåter endast att *bevisa*, men Vältaligheten fordrar äfven att *röra*. Således, med försvarande af min mening, äro inga skillnader förblandade, inga regler borttagna; och om det någon gång skedd, bör det endast tillskrifvas författares oskicklighet att icke hafva känt, eller förstått använda dem rätt. Det är af denna sednare orsak det någon gång händt, att ett Vältalighetsstycke framvisat stilen af en föreläsning, eller en afhandling blifvit uppfylld med obevisande

de-

declamationer. Detta är få mycket mera förkasteligt, som det gagnar ingendera slaget, men skadar båda. Denna blandning är äfven få mycket orimligare, som den aldeles borttager naturen, arten, karakteren af dem hvardera. Bibehållom den, få tjena vi båda. Man skall då icke orätt utmärka hvardera med litt ferskildta namn, ty skildnaden bliver ganska märkbar. Likafå orimligt det vore att föreställa sig tvenne menniskor få som en enda, derföre att de öfverensstamma i vissa tänkesätt, eller valt ett gemensamt yrke; äfven få orätt skulle man sluta af Vältalighetens gemensamma egenskaper med Philosophien, att de äro ett och samma.

— Men att den ena Vettenskapen äger något som ingår i den andra, är äfven få naturligt, som att det ena ansigtet i vissa drag liknar det andra, och detta samband emellan Vettenskaperna är ett viktigt befordrings-medel af deras allmänna och ferskildta fullkomlighet.

Med öfvertygelse om allt det anförda, torde dock Vältalighetens fiender icke fagna flera inkast emot den egenkap, hvars värde och företräde jag påyrkat. — Om denna egenkap för Vältaligheten är af en stor nytta, kunde de säga, är hon icke föllan

lan till en mycket förre skada för Samhället och enskildte. Hon är lika ofta ett blofs att bränna, som en fackla för att upplysa. Det förra är mera att befrukta än det senare kan hoppas; ty det förra fordrar blott medelmåttigt förstånd och häftiga passioner; då det sednare förutfätter både ett stort förstånd och en stor dygd; egenskaper, mindre vanliga hvar för sig, och ännu mera sällsynta att finna förenade. Våra tidens Talare inskränkte inom föremål som mindre nära verka på Samhällets eller enskiltes välfärd, äro derigenom till någon del utefängde från tillfället att betydligt skada; likväl äro för dem ännu många utvägar öppna om de hafva elaka affigter. Forntidens Talare, genom deras inflytande i allmänna ärender och rättegångar, verkade icke fällan de största oordningar, beredde Staten de våldsamaste skakningar, enskilt ofäkerhet i ägandet af de lagligaste rättigheter. — Öfver de sista anföranden får jag snart yttra mina tankar; vid de förra ämnar jag här fästa uppmärksamheten. Det upplysande, hvarom frågan är, har onekligt den olägenhet att kunna skada. Det kan likväl derföre ej nekas att det efter sin natur bör och måste gagna. Om det någon gång, misbrukadt i för-

förvillarens och förledarens hand, blifvit ett medel till de olyckor som träffat Stater, de lidanden som öfvergått enskildte, så kan detta lika litet i sig sjelf försvaras, som det kan skrivas på upplysningens räkning, hvars affigt det rakt motfrider. — Äfven allt detta onda i sitt värde lämnadt, som man så orättvist velat påbörda upplysningen att hafva ordfakat, så torde på andra sidan sjelfva dels fiender nödgas medgifva, att verdens lyckligaste skiften, dessa tidehvarf af ljus, dygd, frid och fällhet, som man så fällan sedt, och så snart förgätit, varit upplysningens skänker. Man må så mycket man vill prisa okunnighetens fördelar, men man skall helt och hållit jäfva erfarenhetens vittnesbörd, sitt eget förstånd och sin egen känsla, för att bestrida upplysningens nyttiga inflytande på allmän och enskilt dygd, på lagar, tänkesätt och seder. Vältaligheten, denna konst att behaga och pryda, om man så vill, måste göra det för något ändamål, och detta ändamål bör vara nyttigt. Huru skulle hon då kunna umbära biträdet af det upplysande? Eller detta, hvarför sakna det medel hvarigenom det mäkt kan gagna? Om det ock medgifves, att det är lättare att skada med inskränkta egenskaper, än att gagna

na utan flara, att föreningen emellan stort förstånd och stor dygd är fällfynt; så bevisar detta i det förra intet annat, än att fullkomlighet i upplysning, likafom i dygd, är det mål hvartill man måste syfta för att blifva nyttig, och i det sednare utestänges derigenom alldeles icke möjligheten att förena dessa fullkomligheter, tillräckligt bevisad genom exemplet af de store Talare som upplyst världen. I öfrigt är det med misbruken i moraliskt afseende, som med ogräset på åkerfälten: det bevisar icke att jordmonen är elak, endast att den saknat en nödig ans.

Det gifves ett slag af Vältalighet, egenteligen ämnadt att föreviga store Mäns ära, och genom upphöjandet af deras förtjenster uppeldad till deras efterföljd. Man utmärker det under ett allmänt namn af *Loffskrifter*. Det vore kanhända der man skulle finna det rätta fältet för prydligheten och det lysande: der, hvarest man kunde anse det upplysande för en blott bifak, stundom besvärlig för inbildningens fria flykt och känslans listiga utgjutelser. Men hvilken inser ej äfven der skadan af dess uppoffrande? Hvarföre har man så ofta, och ej fällan rättvist beskyldt dessa skrifterns Författare, att
vara

vara smickrare, att uppoffra fanningen åt berömmet? Och hvad blefve följden, om man af dem intet annat äskade än en prydlig och intagande skrifart? Är det icke denna fanna, granlaga, egenteliga teckning af store Män, som bestämmer graden af deras värde, af den vördnad eller beundran dem tillkommer? Är det likgiltigt om i denna teckning finnes blott färgor och inga karakterer, eller de finnas falska: om man uppmanar till efterföljd af stora gärningar, eller gifver åt laster och brott en behaglig färg: om man förvillar begreppet eller upp-lyser det: om man förför känslan eller vänder den på värdiga föremål? I fanning, är i intet missbruket skadligare, i intet mera uppmärksamhet nödig att det förekomma, och ansvarsamhet att beifra det. Det är lättfinnighetens konst, som, smickrad af begäret att lysa, utan affeende på fättet eller följden, uppoffrar den verkligare äran att gagna och högaktas.

Det lärer således medgifvas att det upp-lyfande, betraktadt under hvad synpunkt som helst, aldrig kan blifva stridande emot naturen och fordringarna af Väktaligheten; och liksom genomlöpande en cirkel, hafva våra underfökningar återkommit till den punkt.

punkt hvarifrån de utgingo: att det *upplysande* är i Vältaligheten den hufvudfakligaste fordran. Den är för mycket grundad i des naturen, för mycket väsentlig för des verkan, att utan des största saknad uppoffras, eller blott ställas i andra rummet. Görom full rättvisa på båda sidor, men nekom ej förträdet åt det upplysande. Betraktom det såsom målet, det prydliga som medlet. Uppoffrom icke faken åt stilen, men låtom stilen tjena faken. Då uppfyller hvardera sitt ändamål, och fullkomligheten i det hela vinner mäkt dervid. I omvänt förhållande skall man ej finna Vältalighet: man skall finna *ordprål*. Vältaligheten skall blifva utan verkan eller få en skadlig. Hon skall förlora sitt värde och sin ära: hon skall blifva smickrarens konst och förledarens snara. Hon blir då hvad hennes fiender få orättvist beskyladt henne vara. Ärindrom oss de varnande exemplen af smakens förfall och sedernas förderf, förvarade från flere olyckliga tidevarf.

Men då jag förfäktar upplysningens rätt att utgöra Vältalighetens hufvudföremål, då jag därför sammanförer skäl, hämtade både utur Vältalighetens egen natur och des ändamål, skulle jag väl glömma dessa

deffa segrande bevifen, som efterdömet af få många store Talare lemnar? Eller hvilket vackrare försvär kan gifvas åt den konst för hvars värde jag höjt min röst, än exemplen af deffe odödlige Män, hvilke dermed på en gång förtjust och upplyft verlden? Jag skulle önska mig deras snille för att kunna göra rätt åt deras ära. Jag skulle då åtminstone förmå öfvertyga en fördomsfull verld, att Vältaligheten är något annat än ett tidsfördrif för den lättfinniga qvickheten; att den förenar snillets högsta eld och styrka, med förståndets hela mogenhet och skarpfinnighet. Det var, med deffa egenkaper utrustad, den Philosoph lärde och öfvertygade, som i en lättfinnig tid yrkade en ren Sedolära, blottade fördomar, förjagade villor; och hvars efterlämnade *samtal*, förvarade af hans lärjungar, ända till våra dagar burit stämpeln af en sann och fullkomlig Vältalighet. Det var med detta ljus i tanken, denna segrande styrka i uttrycket, Greklands förste Talare uppnådde höjden af denna stora konst, dermed han stadgade en villrådlig menighets finnen, ingaf mod i förfäradade bröst, eldade frihetens känsla, uppväckte hat mot förtrycket. Det var med behaget af en rik bildningskraft, med pas-
sio-

tionens värma, alltid styrde af ett djupt och vidtseende förnuft, Roms ypperste Talare förtjuste världens befeigrare: dermed han vann den odödliga ära, att i det vådligaste ögonblick hafva räddat Staten, då des egna medborgare voro dels sammanfvurna till des förderf, dels modfalte åtkådare af des fara *). Man skulle mot desse förträfflige Talare, mot en *Socrates*, *Demosthenes* och *Cicero*, kunna ställa andra stora mästare, men elaka medborgare: en *Pericles*, en *Cesar*, en *Antonius*; och min satts skulle deraf vinna ett nytt stöd. Ty hvarföre har efterverlden ogillat deras Tal, likasom deras politiska lefnad? Derföre, att de hade egit välde till affigt i stället för allmänt väl: derföre att de förvillade i stället för att upplysa. — De nyare Talare skilja sig ifrån de gamla, mindre i förmågan af konsten än i utrymmet att

*) Man har lagt Cicero till last, att han stundom missbrukade sin talekonst till försvar af orättvisa saker. Det lärer blifva svårt att i en så sen eftertid oväldigt afgöra huru grundade alla de beskyllningar kunna vara som i sådant afseende honom göras. Man tillåte mig dock i all händelse här återopa hvad jag vid beskaffenheten och lägen af det upplysande anmärkt. Vifferligen har Cicero äfven der tjänat det upplysande, hvarest man kunde klandra affigten hvarföre han gjorde st.

att den användas. Må en anmärkning mig tillåtas, som skall utmärkt hedra dem, utan affigt att fördunkla de andras ära: den, att de förra tilläfventyrs mera vidsträckt och verksamt gagnat upplysningen och den dermed följande tänkefättens förädling. Jag är ej finnad att anställa en jemförelse som sannolikt skulle öfverfäta mina krafter: anföra verkan af tidehvarfvens olikhet, af Regeringsfätts, Lagars, uppfostrans, tänkefätts, fördomars olika inflytelse i ferskildte tider; anmärka hvilka biträden kunnat vinnas, eller hvilka hinder möta för ett sådant bemödande i dessa olika ställningar, och af dessa samfalta skäl draga någon slutsatts till förmon för de ena eller andra. Jag skall inskränka mig inom de bevis som en ostridig verkan af detta bemödandet i sednare tider framtett. Men hvilken mängd deraf? Jag tvekar i valet af dem jag bör framställa, fastän öfvertygad om fullkomligheten af alla. Jag skulle, om det behöfdes, visa dygderne och förtjensten upplifvade i grafven af en *Bossuets* en *Thomas* manliga anda, Religionens sanningar upplysta för förståndet, rörande för hjertat, förkunnas af en *Tillotsons*, en *Massillons* röst; fanatismen krossad, menskligheten upprättad af *Voltaires* mäktiga arm;

arm; de stilla dygderna, oskulden, friden i hela deras förtjusande behag uti *Rousseaus* skrifter framträdande, att lifva känslan af naturens första rena fällhet. Jag skulle bland de store Män, som prydt och gagnat våra dagar, icke hafva svårt att nämna dem, hvilkas Vältalighet vidgat kundskapernes krets, gifvit fart åt fanningen, kroffat fördomar och kallat Vettenkapernes ljus att förädla och förlyckliga sammanlefnaden *). Men jag skulle snart förlora mig bland dessa intagande föreställningar: lik en vandrare uti en skön lustpark, som mötande öfverallt tjusande föremål för ögat, beundrar dem alla, utan att våga en jemförelse mellan deras ferskildta fullkomligheter. Det är tid att återkomma, och af det anförda draga en allmän slutfatts, hvilken ej kan blifva någon annan än, att det vi mäst värdera hos verdens störste Talare, det som grundat deras verkliga odödlighet, är de fanningar de fram-

*) Utan tvifvel skall jag mötas af det allmänna bifallet, då jag här anför exemplet af den vördnadsvärde Man, så nära vår tid, som utan att egentligen kallas vältalig, genom blotta fanningen och styrkan af sina skrifter verkat på sitt tidevarfs tänkefätt, och på ett helt folks öde: ett folk, som nämner honom sin befriare, då världen har rätt att kalla honom sin välgörare.

framställdt, den upplysning de spridt, den nytta de derigenom gjort samhället och menkligheten.

Tviflom då ej mer om väfentligheten af det upplysande för Vältaligheten. Nekom ej att denna ypperliga konst, hvilken lika mycket åsyftar vår fällhet, som den skänker oss en värdig förnjöjelse, är lika mächtig att öfvertyga vårt förstånd, som att röra vårt hjerta. — Det är den fullkomlighet hvar till den är kallad. Må de alltid erkänna, vörda denna sanning, Vältalighetens idkare! Må de veta, att verlden ej väntar blott att af dem behagligt syffelättas, men äfven äskar att nyttigt upplysas: att hon begär en frugt af deras mödor för sin fällhet, ej endast för sitt nöje! Må de äfven känna förmodan af sin konst, och hvilka segrande vapen hon lånar åt Sanningen!

Jag har redan i allmänhet talat om beskaffenheten af det upplysande; några anmärkningar torde mig tillåtas att dervid ännu tillägga. Är Vältaligheten en konst att röra och öfvertyga, och är det upplysande för detta ändamål af en så hufvudfaklig vigt som jag i det föregående yrkat, så finnes nog samt att det, jemte egenskaperna af begreppets riktighet och tankens klarhet, äfven

ven fordrar den af uttryckets styrka. — Men hvad är denna styrka i uttrycket, annat än den egenkap af oratoriska stilen, som jag kallat det *upphöjda*? Ty denna upphöjning, som gifves stilen, kan ej vara annat än något öfver det vanliga uttrycket, som ökar styrkan deraf, och derigenom gör ett djupare intryck på vårt sinne. Man finner häraf lätt till hvilket stort biträde det upphöjda är för det upplysande. Men i hvad rum då fätta det prydliga? Dets föremål är att behaga; men detta behag, huru alltid förena det med styrkan af den upphöjda stilen? Huru förlika det manliga uttrycket i det ena med vekheten af det andra? Änteligen dessa egenkaper, huru skola de gemensamt biträda det upplysande? — Märkom här den fullkomlighet hvaraf snillet är mäktigt. Dessa stridigheter, som man vanligen anser dem, äro i sjället stora hjälpe-medel för den fanna Väktalaren. Det är den stora konst att på en gång behaga och öfvertyga, förvåna och röra — det är den han bemödar sig att uppnå. Dessa ferskildta egenkaper tjena honom hvar för sig, eller blandade med hvarandra. Det sednare är konstens höjd, och en hemlighet för hvar och

och en som ej naturen ämnat att öfva den. Man finner stundom i det prydda någon svaghet i tanken, någon enformighet i tonen, något tröttande i uttrycket: stilen skulle falla: det är då det upphöjda genom sin styrka, sin jemnhet, sin rikedom, skall erfatta bristen. Det upphöjda skulle falla genom sin öfverdrift, sin flöfada styrka, sin öfverspända flygt. Då återföres det af de lina behagen, de lifliga bilderna, de lätta uttrycken, som tillhöra den prydliga stilen. Så, begagnande sig af bådas fördelar, afhjelper Talaren dermed hvarderas brister. Det är fälunda, fullkomnade genom hvarandra, dessa stilens egenskaper äfven skola sammanstämma till fullkomligheten af faken. Det upplysande skall, lånande än de prydliga, än de upphöjda uttrycken, ömsom behaga, ömsom förvåna: än tala till känslan för att röra, än till inbillningen för att tjusa: och des verkan på förståndet skall blifva så mycket säkrare genom segren på hjertat och känslorna. Här har Vältaligheten uppnått sin höjd; men skulle jag förföka att teckna den? Eller misskänner jag snillets rätt att teckna sin egen ära?

Tilläggom ännu en anmärkning. Intet bevi.

bevisar mera vigten af det upplysande, än
sjelfva bemödandet af dem som velat för-
villan, att härma des uttryck. Uppvisom en
Talare bland alla dem som förledt menig-
heter, som infört villfarelser, hvilken icke
fökt gifva sina sätter en falsk dager af san-
ning. De hafva känt mennisko-sinnet, som
fordrar att begripa för att tro, och öfverty-
gas för att öfvertalas; de hafva derjemte
känt förvilleffens magt genom sanningens
lånade skepnad. Det är så upplysningens
fiender sjelfve hemligt erkänna hennes vär-
de, och nödgas nyttja des egna vapen för
att kunna skada henne.

Man skulle kanhända åter härvid invän-
da: blifver icke således sjelfva det upplysan-
de i Vältaligheten ett medel till förvilleffe?
Detta Sanningens härmade uttryck, iklädt
alla konstens behag, hvad styrka skall det
ej gifva åt förledarens affigter? Är det
icke bäst att Sanningen enkelt framställes
utan konstens färgor: eller att Vältaligheten
uppoftar en egenkap, som lika lätt tjenar
förvilleffen som upplysningen? — Jag har
i det föregående fökt visa tvagheten af des-
sa anföranden: jag ämnar ej här ingå i en
ny underfökning. Men jag vädjar till dessa
stora

flora Snillen som upplyst verlden, som åt fanningen lånat Vältalighetens hela styrka och förtjusning; och jag vågar med full trygghet påstå, att en konst som så vidsträckt gagnat Upplysningen, och som dertill äger den högsta fullkomlighet, icke för de missbruk af den blifvit gjorda, eller kunna göras, bör beröfvas biträdet af en egenkap, hvarförutan den skulle förlora sitt värde och hela sin gagnande verkan.

Att säga mera till försvar eller upphöjelse af det upplysande i Vältaligheten, vore till äfventyrs ett öfverflöd. Må hända skulle äfven ämnet förlora, genom mitt bemödande att framställa det utur alla ferskildta synpunkter. — Blifve det då efterdömet rätt att fälla utslaget. Unge Talare, känn värdet och förmågan af ditt kall! Betrakta ofta dessa flora mönster af de odödliga Snillen, som med Philosophiens ljus förenat Vältalighetens tjusningskraft. Uppelda dig af deras anda: må den låga i dina skrifter! Må verlden, då hon i dem beundrar detta ljufva språk som harmoniskt tjuftar örat, dessa lifliga behag som intaga själen, äfven känna denna tankens högre lyftning, denna Sannin-

ningens mäktiga kraft, som på en gång befaller öfvertygelse och vördnad! Vältaligheten skall då i din hand blifva ett blofs för Upplysningen, och vid skenet deraf din egen ära synas i des fullkomligaste glans.

